

הזהר רבי שמעון בר יוחאי

נקודת המוצא של חכמי הזהר ביחס לעולם ולדרכי פירושו קשורים גם ליחסם לטקסט המרכזי בו הם דנים – התורה. יחס זה מצריך מבוא. מבוא אפשרי אחד יש באמור לפניכם.

זהר חלק ג דף קנב/א

ר"ש אמר ווי לההוא ב"נ דאמר דהא אורייתא אתא לאחזאה ספורין בעלמא ומלין דהדיוטי. דאי הכי אפילו בזמנא דא אנן יכלין למעבד אורייתא במלין דהדיוטי ובשבחא יתיר מכלהו אי לאחזאה מלה דעלמא אפילו אינון קפסירי דעלמא אית בינייהו מלין עלאין יתיר. אי הכי נזיל אבתרייהו ונעביד מנייהו אורייתא כהאי גוונא. אלא כל מלין עלאין אינון ורזין עלאין

תרגום

רבי שמעון אמר: אוי לו לאותו אדם, שרואה בתורה רק את הסיפורים כפשוטם, משום שאם כן אנחנו, אפילו בזמן הזה יכולים ליצור יצירה ספרותית יותר משובחת ממה שמופיע בתורה. ואם אכן הספורים אינם אלא ספורים אפילו 'כפסירא', [- כנראה יצירות ספרותיות והיסטוריות של לא יהודים בזמנם] יש ביניהם יצירות משובחות יותר. אם כן נלך אחר יצירות אנושיות ומשובחות אלו ונעשה מהם תורה! אלא: כל דברי התורה הם דברים עליונים וסודות נשגבים.

מלאכי עלאי כתיב בהו עושה מלאכיו רוחות. בשעתא דנחתין לתתא מתלבשי בלבושא דהאי עלמא ואי לאו מתלבשי בלבושא כגוונא דהאי עלמא לא יכלין למיקם בהאי עלמא ולא סביל לון עלמא. ואי במלאכי כך אורייתא דברא להו וברא עלמין כלהו וקיימין בגינה עאכ"ו כיון דנחתת להאי עלמא אי לאו דמתלבשא בהני לבושיין דהאי עלמא לא יכיל עלמא למסבל. וע"ד האי ספור דאורייתא לבושא דאורייתא איהו. מאן דחשיב דההוא לבושא איהו אורייתא ממש ולא מלה אחרא תיפח רוחיה ולא יהא ליה חולקא בעלמא דאתי בגין כך אמר דוד גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. מה דתחות לבושה דאורייתא.

לאחר תיאור מפורט של מושב בית הדין [של מעלה] ביום ראש השנה, עם תיאור התובע [הקטגור], והעדים ומושב בית הדין, וכתיבת הפרוטוקול [בכתיבת אש שחורה על גבי אש לבנה...]. והמתנה בהכרעת הדין [אולי יחזרו בתשובה] – לאחר כל אלו מופיע הרה-פרספקטיבית הבאה:

זהר חלק ג דף צט עמוד ב

וכלא ידע קודשא בריך הוא, אמאי אצטריך לכל דא, אלא בגין דלא יהא פטרא דפומא לבני עלמא, לאחזאה דכלא עביד בארח קשוט, וניחא קמיה מאן דאשתזיב מן דיניה: ואי תימא מנא לן, האי אתמסר לחכימין, ואפילו למאן דלא ידעי, מאן דבעי לאסתכלא, ישגח במה דאיהו באתגלייא, וידע במה דאיהו בסתרא, דהא כלא כגוונא חדא, כל מה דפקיד קודשא בריך הוא בארעא, כלא איהו כגוונא דלעילא:

תרגום

הרי הכל יודע הקב"ה, למה נצרך לכל זה [- תובע ועדים וכו']. אלא שלא יהא פתחון פה לבני העולם אלא להראות שהכל עושה בדרך אמת ונוח לפניו מי שניצל מן הדין שלו. ואם תאמר מאין לנו זה [תמונת בית דין של מעלה]? זה נמסר לחכמים. ואפילו אלו שאינם יודעים מי שרוצה להסתכל יסתכל במה שהוא בגלוי וידע מה שהוא בנסתר כי הכל הוא באופן אחד. כי כל מה שעשה הקב"ה בדרכי הארץ הכל הוא מעין של מעלה.

מצאו את הטענה הבסיסית. מה טיב ההשוואה ליצירות ספרותיות בנות הזמן ומהו הקל וחומר הנלמד מן המלאכים. מה זה מלמד על תפיסת התורה בעיני חכמי הזהר?

משהו על האטמוספירה של ספר הזוהר ועל רוחו ניתן למצוא בקטע הבא הלקוח ממאמרו של יהודה ליבס - הזוהר כרנסוס (דעת 46-תשס"א):

אנו פוגשים בזוהר חבורת תנאים החיה באהבה ובאחוה, ועוסקת יחד בתורה בהתלהבות ארוטית. נראה בעיניי שהזוהר החיה מציאות זו גם בכתב וגם בחיים, ובתיאור זה משמשים בערבוביה המציאות הריאלית שבה נכתב הספר, עם מוטיבים ספרותיים מן התלמוד והמדרשים. ההתלהבות הארוטית והחדשנות היצירתית אינן צובעות את חבורת הזוהר בצבעים אנרכיסטיים, ההפך הוא הנכון: בחבורה שררה היראכיה מדוקדקת, ובראשה עמד מנהיג בלתי מעורער: ר' שמעון בר יוחאי, שרוחו האצילה על החבורה ונתנה אותה לנתיבים התואמים את 'דרכיה האמיתיות של התורה'. עם זאת ניכרת כאן מגמה של פריצת המסגרות הישיבתיות והמעמדיות הרגילות של ימי הביניים, וחזרה לפשטות מעין דמוקרטיה. כך נלמד מן הסיפורים הרבים המצויים בזוהר, המתארים אנשים פשוטים, אנשי שדה וחמרים המחמרים אחרי חמוריהם, שאותם פוגשים בני החבורה בלכתם בדרך, ומשיחתם מסתבר בדיעבד שהם חכמים גדולים אף יותר מבני החבורה שפגשום. דוגמה מובהקת לכך משמש סיפור הסבא שבפרשת משפטים, שבדבריו מצינו את אחד השיאים של היצירתיות ותודעת היצירתיות הזוהרית. חכמים אלה, וגם חבורת רשב"י עצמה, מעדיפים את היצירה בשדה ובטבע על פני קירות בית המדרש, וגם בכך יש יסוד של החיאה, ויטליזציה, שמאחד בקרבו מציאות ריאלית עם משמעות סמלית היסטורית.

רקע על חיי רשב"י והשקפת עולמו ניתן למצוא בספור [המפורסם] הבא:

שבת דף לד א

יתבי רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון ויתבי יהודה בן גרים גביהו פתח רבי יהודה ואמר כמה נאים מעשיהן של אומה זו תקנו שווקים תקנו גשרים תקנו מרחצאות רבי יוסי שתק נענה רבי שמעון בן יוחאי ואמר כל מה שתקנו לא תקנו אלא לצורך עצמן תקנו שווקין להושיב בהן זונות מרחצאות לעדן בהן עצמן גשרים ליטול מהן מכס הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם ונשמעו למלכות אמרו יהודה שעילה יתעלה יוסי ששתק יגלה לציפורי שמעון שגינה יהרג אזל הוא ובריה... טשו במערתא איתרחיש ניסא איברי להו חרובא ועינא דמיא והוו משלחי מנייהו והוו יתבי עד צוארייהו בחלא כולי יומא גרסי בעידן צלויי לבשו מיכסו ומצלו והדר משלחי מנייהו כי היכי דלא ליבלו איתבו תריסר שני במערתא אתא אליהו וקם אפיתחא דמערתא אמר מאן לודעיה לבר יוחי דמית קיסר ובטיל גזירתיה..

פירוש רש"י

של אומה זו - רומיים:
שווקין - סדר מושב שווקי עיירות וחוצותיהן:
וסיפר דבריהם - לתלמידים או לאביו ואמו, ולא להשמיען למלכות, ונשמעו על ידו למלכות:
יתעלה - להיות ראש המדברים:
איברי להו חרובא - לאכול פירותיו, ועינא דמיא לשתות:
בחלא - בחול, שהיו פושטין בגדיהם שלא יבלו, ומכסין ערותן בחול:

כרבי - חורשים:

ועוסקין בחיי שעה - דאפשר על ידי נכרים, והקדוש ברוך הוא מחלק מזון וריח לעושי רצונו: משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חודש - שנאמר (ישעיה סו) ואשם לא תכבה והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר, אף הנדונים בו במשמע, מה שבתות למינוי שלהם, אף חדשים למינוי שלהן, והאי ודאי בפושעי גיהנם משתעי, דכתיב לעיל מיניה ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי הכי תני לה בסדר עולם (פ"ג): די לעולם - בעוסקי תורה אני ואתה: תרי מדאני - חבילות של הדס להריח בשבת: מדאני - כמו מעדנות כימה (איוב לח):

...נפקו חזו אינשי דקא כרבי זורעי אמר מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה כל מקום שנותנין עיניהן מיד נשרף יצתה בת קול ואמרה להם להחריב עולמי יצאתם חזרו למערתכם הדור אזול איתבו תריסר ירחי שתא אמרי משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חדש יצתה בת קול ואמרה צאו ממערתכם נפקו כל היכא דהוה מחי רבי אלעזר הוה מסי רבי שמעון אמר לו בני די לעולם אני ואתה בהדי פניא דמעלי שבתא חזו ההוא סבא דהוה נקיט תרי מדאני אסא ורהיט בין השמשות אמרו ליה הני למה לך אמר להו לכבוד שבת ותיסגי לך בחד חד כנגד זכור וחד כנגד שמור אמר ליה לבריה חזי כמה חביבין מצות על ישראל יתיב דעתייהו... אמר הואיל ואיתרחיש ניסא איזיל אתקין מילתא דכתיב ויבא יעקב שלם ואמר רב שלם בגופו שלם בממונו שלם בתורתו ויחן את פני העיר אמר רב מטבע תיקן להם ושמואל אמר שווקים תיקן להם ורבי יוחנן אמר מרחצאות תיקן להם אמר איכא מילתא דבעי לתקוני....

עמדו על התנועה המעגלית שבספור. מה לפי דעתכם מוליך להשקפת העולם של היציאה הראשונה מן המערה? מה בדיוק טיב השינוי עם היציאה השנייה? האם לפי האמור בספור זה ניתן להבין [או למצוא אסמכתא] למנהג שנהגו במירון להטיל

לאש בגדים יקרים בל"ג בעומר?

רושם מסויים על התפיסה הזהרית-קבלית את החיים ואת המצוות נציע דרך פיסקה מן הזוהר לפרשת בחוקותי:

זהר ח"ג דף קיג עמוד ב

בכה רבי שמעון ואמר, ווי לון לבני נשא דלא ידעין ולא משגיחין ביקרא דמאריהון, מאן עביד שמא קדישא בכל יומא, הוי אימא מאן דיהיב צדקה למסכני:

תא חזי, הא אוקמוה, הכי הוא, דמסכנא אחיד ביה בדינא, וכל מיכלייהו בדינא הוא, אתר דאקרי צדק, כמה דאת אמר (תהלים קב א) תפלה לעני כי יעטוף, תפלה דא תפלה של יד, ואוקימנא:

ומאן דיהיב ליה צדקה למסכנא, הוא עביד לעילא שמא קדישא שלים כדקא יאות, בגין דצדקה דא אילנא דחיי, וצדקה יהיב לצדק, וכד יהיב לצדק כדין אתחבר דא בדא, ושמא קדישא אשתכח שלים, מאן עביד דא, אתערותא (ד"א דעביד אתערותא דא) דלתתא, ודאי כאלו עביד שמא קדישא בשלימו, כגוונא דאיהו עביד לתתא, הכי אתער לעילא, ועל דא כתיב (שם קו ג) אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת, עושה צדקה, דא קודשא בריך הוא, כביכול הוא עביד ליה:

תרגום

בכה רבי שמעון ואמר: אוי להם לבני אדם שלא יודעים ולא משגיחים בכבוד אדונם. מי עושה את השם הקדוש בכל יום? הוי אומר מי שנותן צדקה לעניים.

בא וראה הרי שהעמידוהו שכך הוא: שהעני אחוז [מחובר] בדין הוא, מקום שנקרא צדק וכל מאכלו הוא בדין, כמו שנאמר: תפילה לעני כי יעטוף, תפילה זו תפלה של יד, והעמדנו.

ומי שנותן צדקה לעני הוא עושה למעלה את השם הקדוש שלם כראוי. בגלל שהצדקה היא עץ החיים והיא נותנת לצדק, וכשנותנת לצדק אז מתחברים זה לזה והשם הקדוש נמצא שלם.

מי שעושה זאת התעוררות שלמטה [תחתונה], וודאי כאילו עושה את השם הקדוש בשלמות. כעין שעושה למטה כך מתעורר למעלה. ועל זה כתוב: אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת, עושה צדקה זה הקב"ה, כביכול הוא עשה אותו....

יש לעמוד על:

1. המבוא: בכיו של רבי שמעון ותלונתו על בני האדם.	3. מהי צדקה? – עץ החיים – מה זה?
2. הרצף בין עני – צדק – תפלה של יד.	4. איך 'עושים' את השם?
	5. הדרשה המסכמת – אשרי שומרי משפט.

- איך נסכם את 'האירוע' של נתינת הצדקה?
- מה מטרתה לפי המקובל?
- מה זה אומר על יחסי אדם אלוקים? מה זה אומר על המציאות החברתית-כלכלית של העולם הזה?
- לפי האמור בתלמוד את רבי עקיבא שאל טורנוסרופוס את השאלה:

בבא בתרא י עמוד א

וזו שאלה שאל טורנוסרופוס הרשע את ר"ע: אם א-להיכם אוהב עניים הוא מפני מה אינו מפרנסם? א"ל כדי שניצולו אנו בהן מדינה של גיהנם. א"ל [אדרבה] זו שמחייבתן לגיהנם אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שכעס על עבדו וחבשו בבית האסורין וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו והלך אדם אחד והאכילו והשקהו כששמע המלך לא כועס עליו ואתם קרוין עבדים שנאמר כי לי בני ישראל עבדים אמר לו ר"ע אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שכעס על בנו וחבשו בבית האסורין וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו והלך אדם אחד והאכילו והשקהו כששמע המלך לא דורון משגר לו ואנן קרוין בנים דכתיב בנים אתם לה' א-להיכם....

- איזו תשובה היה משיב ר' שמעון לשאלה כזו [אם היה טורנוסרופוס שואלן]?

תפיסה זו של המקובל לא נותרת רק בתחום מעשה המצוות. כל מעשיו הגשמיים של האדם נכנסים לקונטקסט דומה. ראו דוגמא ממשנת הרב קוק [קובץ א', תרא]

מה שהתיאבון הפשוט של האכילה עושה אצל בעלי חיים כולם, ואצל בני אדם בינונים, להמשיך את האדם לאכול, להחזיק את חיינו וכחותיו, פועל בצורה אצילית וכח נשגב אצל גדולי הדעה, צדיקים יסודי עולם, החפץ להתאחד עם כל ניצוצי הקודש הטמונים בתוך המאכלים, שהשמחה הנשמטית מתעוררת מהאדם האוכל לעומתם, לקבלם אל תוך נשמתו, להוסיף בהם אור וחדות עולמים, והם בעצמם מוסיפים עז ושמחה בתנועה זו, גם לפני האכילה. בעת האוכל כבר השמחה מתנוצצת במעמקים, ובאכילה עצמה היא עולה במעלה יותר עליונה. ויאכל בועז וישת וייטב לבו, וייטב לבו בדברי תורה, שהן הן האכילה והשתיה עצמן לבאי בסוד ד' דידיעי מאי דמחוי לשהו במחוג [=היודעים מה שמראים להם ברמז].

